

П. А. Сіновець

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин,
Інститут соціальних наук, Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
Одеса, 65058, Французький бульвар, 24/26

ЯДЕРНИЙ ФАКТОР В ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВ

Стаття присвячена аналізу теоретичних напрямків дослідження причин, які впливають на рішення держав отримати ядерний статус, а також тих, що вивчають фактори, необхідні для ядерного роззброєння. Обидві тенденції висвітлюються із залученням науково-теоретичної та історико-прикладної бази матеріалів.

Ключові слова: ядерна зброя, нерозповсюдження, роззброєння.

Двадцять перше століття називають епохою ядерного ренесансу. Здебільшого це пов'язано з активізацією розвитку ядерної енергії в багатьох країнах світу, водночас не варто забувати й про інший бік можливостей атому, а саме, його використання у воєнних цілях. Недаремно головною загрозою сучасності поряд із тероризмом називають розповсюдження ядерної зброї, яке з розпадом біполярного світу стає все більш актуальним у регіональному масштабі. Вказуючи на зростання тенденції розповсюдження ядерної зброї, необхідно зазначити, що цей процес має і зворотній напрям, а саме, ядерне роззброєння, найяскравішим прикладом якого стала Україна. Тобто першочерговим завданням дослідників зараз стає визначення факторів безпосереднього впливу на ставлення держав до ядерної зброї як потенційного елемента власних оборонних програм.

Отже, метою даного дослідження є аналіз причин, які спонукають держави отримувати ядерну зброю в своїх арсеналах, а також факторів сприяння відмові держав від розвитку воєнної ядерної програми.

В науковій літературі зазначене питання висвітлюється здебільшого в американській політичній думці. Зокрема, слід зазначити роботи таких авторів, як Ж. Хайманс, С. Саган, Е. Солінген, які аналізують мотивацію держав щодо придбання ядерної зброї та займаються класифікацією наукових підходів як до цього питання, так і щодо їх ядерного роззброєння [1].

Почнемо з причин отримання ядерної зброї (ЯЗ). Загалом у науковій літературі існує три підходи до цієї проблеми.

1. *Реалізм* визначає ЯЗ як засіб зміцнення власного потенціалу стримування, а також як засіб встановлення воєнної рівноваги із більш сильним супротивником.

2. *Міжнародно-нормативний* підхід, для прихильників якого ЯЗ є певним квитком країни до клубу великих держав, або заявкою на статус регіонального лідера.

3. *Бюрократичний* підхід розглядає зацікавленість певних політичних еліт у розвитку воєнної ядерної програми як домінанту щодо прийняття відповідного політичного рішення [2, 142].

Виходячи із зазначеного, розглянемо детальніше реалістичний, нормативний та бюрократичний підходи на історичних прикладах окремих держав.

Реалістичний підхід як представник класичного напрямку політичної думки є найбільш популярним, крім того, його найчастіше використовують політичні лідери, аргументуючи свої рішення щодо отримання ЯЗ у бойовий арсенал держави. Класичним прикладом реалістичного підходу є Радянський Союз після 1945 року, коли Йосип Сталін, публічно нехтуючи значенням ЯЗ, віддав фізикам чіткий наказ розробити бомбу якнайшвидше. “Хіросіма вразила увесь світ, — заявив Сталін, — рівновага порушена... Забезпечте нас бомбою — це відверне від нас велику загрозу...” [3, 99].

Франція також може надати приклад у рамках реалізму, враховуючи довічну недовірливість французьких лідерів щодо переконливості американських ядерних гарантій в рамках НАТО. “Чи здатні вони [американські президенти] ризикнути знищенням американських міст заради безпеки Парижу або Берліну?” — писав генерал Де Голль президенту Ейзенхауеру [4].

У реалістичну модель вписуються будь-які приклади, навіть Індія, або Південно-Африканська Республіка в середині 1970-х, коли в Анголі були розміщені кубинські війська (1975), а за два роки ООН запровадила ембарго на постачання зброї до ПАР. Отже, для Преторії ЯЗ вважалася головним елементом стратегічного стримування [5, 125].

Таким чином, питання утримання держави від ядерного вибору також пояснюється відсутністю або зникненням її регіонального супротивника. Для Аргентини та Бразилії це кінець 140-річної ворожнечі, внаслідок чого вони підписали Угоду про взаємний без'ядерний статус. Слід зазначити, що для України також відсутність ідентифікації чіткого супротивника на глобальній або регіональній арені мала не останній вплив на процес роззброєння.

Водночас, оцінюючи реалістичну модель, не можна не зробити декількох критичних зауважень.

По-перше, ця модель завжди здатна пояснити лише питання минулого та нерідко помилкова там, де стосується прогнозів. Так, наприклад, від Аргентини 1980-х варто було чекати дуже швидкого перетворення на ядерну державу, адже Фолклендська війна з ядерною Великою Британією (1982), начебто, надавала усі підстави для цього. Однак у 1990 році Буенос-Айрес офіційно відмовився від ядерних перспектив.

По-друге, мова про ЯЗ не завжди йде там, де загроза для держави є життєвою. Для Парижу та Лондону, які з 1949 року мали ядерні гарантії захисту від СРСР з боку США, було зовсім не обов'язково ставати ядерними державами.

По-третє, рішення держави щодо отримання ядерного статусу хронологічно не завжди співпадають з актуальними загрозами її безпеці. Індія,

наприклад, випробувала ЯЗ у 1998 році, в той час як на початку та в середині 1990-х з Китаєм, її офіційним ядерним опонентом, у Нью-Делі було підписано низку угод про зменшення збройних контингентів у спірних районах та створення низки політичних механізмів щодо зміцнення взаємної довіри [6, 548].

Нормативний підхід розглядає ЯЗ як статусний елемент загальної самооцінки держави. Адже недаремно офіційними ядерними державами є лише п'ять постійних членів РБООН. Показовим в цьому сенсі можна вважати рішення про випробування ядерної зброї в Індії. Рішення було прийнято прем'єр-міністром Аталом Біхарі Ваджаї, який аргументував його так: “Для мільйонів індійців цей момент став початком розквіту сильної й упевненої в собі Індії. Я цілком поділяю таку оцінку й цю мрію... І я б сказав, що основним значенням ядерних випробувань стало те, що вони дали Індії шакті, дали Індії могутність, дали Індії впевненість у власних силах...” [7].

Також цій підхід може пояснювати й позицію Франції, адже прем'єр-міністр держави, за часів якого Франція зробила якісний ривок у своїй ядерній програмі вказував, що для нього було принизливим відчувати свою державу не лише стратегічно залежною від США й Великої Британії, але й зрівняною у своїх можливостях з Німеччиною [8, 149].

Отже в даному випадку неможливо не погодитись, що нормативний підхід відіграє певну роль у мотивації держав щодо ядерного вибору, однак найчастіше, на наш погляд, він виступає у комбінації з низкою факторів, наведених в рамках реалістичного або бюрократичного підходів.

Бюрократичний (або внутрішньополітичний) підхід є найбільш комплексним, адже нижче він наведений як сумарний результат робіт декількох не пов'язаних одне з одним авторів, які визначають низку характерних рис:

1. Вузькі інтереси певних політичних сил. Скотт Саган ототожнює внутрішньополітичну мотивацію з інтересами вузьких політичних кіл, які, приходячи до влади, використовують “ядерний козир” собі на користь. Прикладом тут Саган вважає Індію, адже саме після виборів та приходу до влади партії Бхаратія Джаната на чолі із Ваджаї Індія провела ядерні випробування, в той час як фактично з 1974 по 1998 рік вона залишалася віртуальною ядерною державою. Початковий період правління цієї партії супроводжувався як відсутністю консенсусу в коаліційному уряді, так і зростанням зовнішньої критики на адресу партії. Враховуючи той факт, що за оцінками опитування індійського населення більше третини підтримувало ядерні випробування, вони певним чином знекровили критику Бхаратія Джаната як ззовні, так і в політичних колах [9, 113].

2. Особлива категорія націоналістичних сил при владі. Прихід до влади політичних кіл, політика яких спрямована на підтримання суперництва та конфронтації з певним зовнішнім опонентом. Жак Хайманс характеризує ці сили як “опозиційних націоналістів”, мотивація яких насамперед ґрунтується на таких почуттях, як страх перед опонентом та гордість, тобто прагнення довести йому власну перевагу. І Францію, і Ін-

дію періоду ядерних рішень Хайманс приєднує саме до таких випадків [10, 35].

3. Політична та економічна ідентифікація владних еліт. Етель Солінген класифікує політичні еліти за принципом відкриті/ліберально-демократичні, залучені у процеси міжнародної інтеграції, та закриті/націоналістичні, схильні до економічної автаркії. Відповідно, другі більше схильні до позитивних ядерних рішень. Прикладом Солінген наводить повоєнну Японію, яка за часів прем'єр-міністра Йошиди, голови ліберал-демократичної партії, досягла значного прогресу у проведенні ринкових реформ та оборонній інтеграції із США, створивши сприятливі передумови для неядерного шляху [11, 46].

Хотілося б також зазначити, що внутрішньополітичний підхід може бути використаний в аналізі більшості випадків щодо прийняття державами позитивних ядерних рішень.

Переходячи до другої частини статті, можна виділити наукові підходи, які досліджують утримання держав від ядерного вибору або їх ядерне роззброєння, а саме:

Реалістичний підхід визначає головним критерієм такі поняття, як існування загрози/тиску. Зокрема:

1. Присутність зовнішніх гарантій безпеки для певних держав. Прикладами тут виступають Німеччина та Японія, які, отримавши американські ядерні гарантії, залишилися на ядерному порозі, незважаючи на наявність відповідної технічної можливості.

2. Зникнення зовнішньої загрози. Характерним є приклад ПАР, яка прийняла рішення щодо ядерного роззброєння із закінченням “холодної війни”, коли кубинські сили були виведені з Анголи та зникла перманентна конфронтація з комуністичним блоком.

3. Система ДНЯЗ як сукупність міжнародних механізмів примусу держави до вибору неядерного шляху. В даному випадку знов варто згадати ПАР, яка прийняла рішення щодо ядерного роззброєння під тиском санкцій ООН та загрози виключення з МАГАТЕ.

Неоліберальний інституціоналізм ототожнює неядерний вибір держав з їх прагненням стати членом глобальної системи, усі члени якої не мають ЯЗ. Відповідно зменшується ризик отримання ядерних сусідів, а також перетворення на мішені для ядерних держав.

Конструктивізм робить наголос насамперед на іміджевій функції режиму нерозповсюдження, а саме ототожнення держав, що володіють таємними ядерними програмами, із “державами-ізгоями”, що перетворює без'ядерність на певний варіант підвищення міжнародних позицій держави. Крім того, конструктивісти вказують на зниження практичної ролі ЯЗ, що автоматично зміцнює роль іміджу. Найчастіше в рамках цього підходу згадують Україну, для якої саме без'ядерний статус став квитком у міжнародне співтовариство держав.

Роблячи підсумки, можна провести певну класифікацію чинників, які є ключовими щодо вибору державою ядерного або без'ядерного шляху розвитку. Отже, такі фактори поділяються на три групи: внутрішні, зовнішні

та системний вплив режиму нерозповсюдження. Серед внутрішніх чинників варто згадати політичний характер режиму у влади та його економічну орієнтацію. Серед зовнішніх це, насамперед, ідентифікація державою чіткого супротивника, існування або відсутність у неї гарантій безпеки з боку впливового союзника та стабільність/передбачуваність міжнародного середовища. Що ж стосується впливу режиму нерозповсюдження, то тут можна виділити його іміджеву функцію, сукупність методів політичного тиску та гарантії існування без'ядерних сусідів та навіть супротивників для членів режиму нерозповсюдження. Якщо ж створювати шкалу впливу, який мають усі зазначені групи факторів, то доцільним вбачається поставити внутрішньополітичний чинник як визначний не лише з приводу прийняття відповідних “проядерних рішень”, але й щодо можливостей держави піддаватися впливу ззовні.

Література

1. Hymans J. E. C. *The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions, and Foreign Policy*. — New York: Cambridge University Press, 2006. — 273 p.; Sagan S. D. *Rethinking the Causes of Nuclear Proliferation: Three Models in Search of a Bomb//The Coming Crisis. Nuclear Proliferation, US Interests and World Order*. / Ed. by Victor A. Utgoff. — Cambridge: MIT Press, 2000. — 321 p; Solingen E. *Nuclear Logics: Alternative Paths in East Asia and the Middle East*. — Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2007. — 315 p.
2. Potter W. C., Mukhatzhanova G. *Driving Nuclear Intentions. A Review Essay//International Security*. — 2008. — Vol. 33, N 1. — P. 139-169.
3. Holloway D. *Stalin and the Bomb*. — New Heaven & London: Yale University Press, 1994. — 464 p.
4. Young M. F. *France, De Gaulle and NATO*//www.afresearch.org/skins/rims/q_mod_be0e99f3-fc56-4ccb-8dfe-670c0822a153/q_act_downloadpaper/q_obj_155bd349-f360-4902-bf4e-38594ef3c11f.html.
5. Тимербаев Р. Южная Африка: как создавалось ее ядерное оружие, как и почему она отказалась от него?// *Ядерный контроль*. — 2005. — № 2. — С. 121–141.
6. Perkovich G. *India's Nuclear Bomb. The Impact on Global Proliferation*. — Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1999. — 639 p.
7. “We show them that we mean business”. A. B. Vajpayee interview with “India Today”, May 25, 1998. — <http://www.india-today.com/itoday/25051998/vajint.html>
8. Potter W. C., Mukhatzhanova G., *Ibid*.
9. Sagan S. D. *Rethinking the Causes of Nuclear Proliferation: Three Models in Search of a Bomb//The Coming Crisis. Nuclear Proliferation, US Interests and World Order*. / Ed. by Victor A. Utgoff. — Cambridge: MIT Press, 2000. — 321 p.
10. Hymans J. E. C. *The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions, and Foreign Policy*. — New York: Cambridge University Press, 2006. — 273 p.
11. Solingen E. *Nuclear Logics: Alternative Paths in East Asia and the Middle East*. — Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2007. — 315 p.

П. А. Синовец

кандидат политических наук, доцент кафедры международных отношений,
Институт социальных наук, Одесский национальный университет
имени И. И. Мечникова
Одесса, 65058, Французский бульвар, 24/26

ЯДЕРНОЕ ОРУЖИЕ В ПОЛИТИКЕ ГОСУДАРСТВ

Резюме

Статья посвящена анализу теоретических направлений исследования причин, которые влияют на приобретение государствами ядерного статуса, а также подходов, изучающих факторы, необходимые для ядерного разоружения. Обе тенденции освещены с привлечением научно-теоретической и историко-прикладной базы материалов.

Ключевые слова: ядерное оружие, нераспространение, разоружение.

P. Sinovets

Ph. d, Associate professor,
Department of International Relations, Institute of Social Sciences,
Odesa National Mechnikov University,
Odesa, 65058, Frantsuzskiy blv. 24/26

NUCLEAR FACTOR IN THE STATES POLICY

Summary

The article is dedicated to the analysis of theoretical approaches toward states motivation in acquiring nuclear weapons as well as their incentives or the nuclear disarmament. Both tendencies is presented with the involvement of the theoretical and historical background of materials.

Key words: nuclear weapons, nonproliferation, nuclear disarmament.